

MAGYARORSZÁG ŐSKŐKORÁNAK ÁTTEKINTÉSE

DR. GÁBORI MIKLÓS

A magyarországi paleolitikum alábbi áttekintésénél abból a kedvező körülményből indulhatunk ki, hogy a korszak különféle kultúrái, lelőhelyei, s egy-két új feltárástól eltekintve teljes anyaguk is sokoldalúan publikált, ismert. Ezért az egészen rövid összegezésen kívül inkább a kutatás jelenlegi helyzetét, egyes függő problémáit, esetleg további irányát, szempontjait kívánjuk bemutatni, — elsősorban azok számára, akik nem közvetlenül az archeológia terén fejtik ki tevékenységüket. Azért véljük ezt szükségesnek, mert az őskőkor kutatása nálunk az utóbbi tizenöt évben teljesen lemondott arról, hogy a negyedkor emberének, anyagi kultúrájának és korának kérdéseit egyedül a régészeti módszereivel oldja meg. A tudományág fejlődésében — módszertani szempontból — ezt tartjuk a legfontosabb eredménynek.

A korábbi évtizedekben a geológus, a paleontológus, a szedimentológus számára gyakran a kőszerszám volt a kormeghatározó vezérkövület, míg ma e rokontudományok viszonyában szinte ellenkezője a helyzet. Az ősember korának régészete egyszerűen rájött arra, hogy az osztályozó tipomorfológia önmagában nem alkalmas kronológiai sorok felállítására — arra is, hogy az eszközök fejlődése, a tipogenezis nem okvetlenül azonos a kultúrák „filogenezisével” —, és ezzel egyidőben a paleolitikus kutatás komplex, a természettudományokkal koordinált tudományággá lett. Ugyanakkor azonban megtartotta, sőt, erősen továbbfejlesztette történettudományi feladatait is, melyeket a maga sajátos, régészeti módszereivel old meg. Hogy csak néhányat említsünk közülük: a szerszámok kialakulása, technikai-tipológiai fejlődésmenete; az ősember egyes kultúráinak vagy kisebb csoportjainak körülhatárolása, ezeknek eredete és elterjedése; az egyes műveltségi körök, csoportok vagy éppen csak ősemberi települések egymással való konkrét kapcsolata, térben és időben; esetleges egymásból való fejlődésük; vagy pl. a paleoetnográfia mint irányzat, amelynek célja egy-egy közösség, etnikum életrekonstrukciója, tehát végsősoron társadalomtörténethez vezet. Gyakran ezekben a kérdésekben is szót kap a geológia, a paleontológia, a növénytan és ezeknek a negyedkorra specializált különféle ágazatai, hiszen a történettudomány gerince az időskála s ez — a nagy korbeltávolság miatt — nélkülük nem adható meg. Ahogy azonban a földtan eljutott a mikrosztratigráfiáig, ugyanúgy a paleolitikus kutatás is kifejlesztette időközben a saját finomító módszereit. Ma, mondjuk egy neandervölgyi korú, tágabb értelemben mousterien kultúrájú település feltárása után régészeti módszerekkel megoldandó kérdés a szerszámok nyersanyagának az ősember részéről történt tudatos vagy nem tudatos kiválasztása, az eszközök előre-tervezettsége, alkalmazkodásuk bizonyos közzetfajtákhoz és méretekhez, a szerszámkészlet típusainak, azaz fajtainak állandósultsága, standardizálódása, ill. annak mértéke (metrikus módszerekkel megold-

ható kérdések), ami elég messze esik a régész régebbi tipológiai analízisétől. Az újabb kutatás azt sem vetette el, sőt alapjává tette. A kulturális kapcsolatok vizsgálatánál azonban a régibb komparatív analógiás módszert — ami lényegében egy vagy több régészeti tárgy párhuzamainak megkereséséből állt —, új vágányra helyezte a tipológiai-statisztikai módszer és rendszer, amellyel nem egyedi esetek, hanem nagy egységek összefüggései vagy éppen különállóságuk állapítható meg. A régészeti fejlődéssorok vizsgálatába bekapcsolódott a kvantitatív-statisztika, az egyszerűbb, majd a bonyolultabb matematikai módszer, hogy eredményével mindjárt némi kiábrándulást is keltsen. Ez ma körülbelül a paleolitikus kutatás módszertani szintje.

Hogy mégis a negyedkor rokontudományainak fokozott szerepét emeltük ki elsőnek, annak oka az, hogy a régészeti módszerek fejlődésének irányában is világosan látható az előbbieik közvetett hatása, egész korunk egzaktságra való törekvése. Másik oka pedig, hogy mai kutatásunk következetesen egyetlen összefüggő egységre vizsgálja az embert, régészeti hagyatékát, kultúráját és a teljes természeti környezetet.

Az ország területének paleolitikumát alább a szokott korrendi, kulturális sorrendben foglaljuk össze.

Alsó-paleolitikum. — A korábbi bizonytalan nyomok után különleges jelentőségű a Kárpát-medencében a vértesszőllősi telep, ahol települési réteg, érdekes mikro-chopper ipar, tüzelési nyomok, embermaradvány került elő gazdag zoológiai anyaggal együtt. A rétegtani és paleontológiai adatok szerint a travertin-állomás kora a mindel interstadiális (felsőbiharién) [1]. Anélkül, hogy a rétegtani viszonyokat vagy a legfelső réteg korának kérdését érintenénk, valószínűnek tűnik, hogy az eszközkészletben bizonyos belső fejlődés is megállapítható, bár maguknak az eszközöknek a funkcionális szerepe is problémát jelent. Vértesszőllős olyan „pre-paleolitikum”, ahol gyakran az eszköz ismérvének általános kérdése merülhet fel. Az anyag jelenleg még publikálatlan. Az előzetes jelentéseken kívül eddig egyedül a chopperiparok szélesebb evolúciójával foglalkozott VÉRTES L. részletesen, aki közvetlen szukcesszió nélkül az afrikai kavicsiparoktól a charentienig jutott el [2]. Magunk is úgy látjuk, hogy a chopperiparok általában déli eredetűek, és Európában későbbi korban is déli elterjedésűek. Érdekes, egyelőre elméleti kérdést jelent, hogy Vértesszőllős ipara alapul szolgálhatott-e sokkal fiatalabb „epichopper”, citrus-eszközökkel jellemezhető ún. kavics-moustérienneknek, — ehhez azonban a mindel és a riss-würm interglaciális közti távolságnak legalább összekötő nyomokkal való „kitöltése” lenne szükséges.

A kulturális evolúció kérdésében mindenesetre előrébb vezetnek majd az időközben megismert hasonló korú lelőhelyek: Stránská skála, Přezletice és egyes nyugat-európai leletek, pl. a Vallonet. — Az embertani leletet (*Homo sapiens paleohungaricus*) THOMA A. publikálta [3], melynek rétegtani helyzetét szintén a teljes feldolgozástól várhatjuk.

Középső-paleolitikum. — A moustérién kultúra egyik fontos lelőhelye, a Subalyuk-barlang, két rétegben tartalmazott régészeti anyagot [4]. Az alsó faunájában a barlangi medvé kívül *Ibex* uralkodik, mellette nagy számban enyhe, erdei klímára utaló fajok vannak, a felsőkben a barlangi medve dominál és a würm I tetőzésére utaló rágcslók találhatók. A kultúrrétegek datálását újabb, szintekre bontott antrakotómiai vizsgálat segíti elő [5]. Az alsó réteget a R/W interglaciálisra, esetleg az „Altwürm” bevezető enyhe szakaszára, a felsőt a W I-re, a maximuma közelébe helyezzük. Magyarországon tehát egyelőre az

utolsó interglaciálistol kezdve számolhatunk az embernek, ha nem is állandó, de rendszeres településével.

Az ipar a közép-európai „tipikus moustérien”-hez áll viszonylag legközelebb, de mint szinte minden hazai kultúra vagy leletanyag, kissé fációs/lokális jellegű. Az eszközök általában levallois technikával készültek. Az alsó rétegben: különféle kaparók, hegyek, általános típusok, jellegzetes megnyúlt moustérien hegyek, — a felsőben a kaparók aránya még nagyobb, de jelentős arányban találhatók felső-paleolit típusok is. Az egész anyagra jellemzőek a szakóca-szerű és levélhegy-szerű típusok (különösen a felső rétegben): az ún. szeletien trend. Ide kapcsolódik még néhány kisebb barlangi lelet a Bükk-hegységben, — egyelőre szűk, körülhatárolt területen.

A bükki moustérien ma két kérdéscsoportot vet fel. Az egyik: volt-e ennek a kultúrának a mi területünkön idősebb előzménye s ha nem, honnan került ide; a másik: az eszközkészlet továbbfejlődése, átváltása szeletiené. Az elsőre ugyan csak új lelőhelyek felfedezése adhat választ, azt azonban biztosan állíthatjuk, hogy ez a moustérien a Subalyukban kialakult, készen, fejlődésének már egy előrehaladott fokán jelent meg. Ez a jellegű középső-paleolitikum nézetünk szerint egy tőlünk északabbra húzódó földrajzi zónán terjedt el, őse talán a Ny-európai szakócás alsó-paleolitikum lehet. Bele tartozik a mai német, a Dunától É-ra eső osztrák, csehszlovák, D-i lengyel s folytatásaként az orosz terület legalább a Gyesznáig, — egyes pontokon továbbfejlődve esetleg tovább is. Az elterjedés Ny—K irányú; a kultúrának a K-európai síkságon nincs alsó-paleolit előzménye. A genetikai fejlődés pontjai pedig feltételeesen: Ny-on a még acheuléen tradíciójú szakócás moustérien, — melyből egyrészt micoquien-jellegű ipár, másrészt korban néha felfutó levélhegyes középső-paleolit kultúra lett. („Schaaber + Handspitzen-Komplex és „Faustkeil + Blattschaaber-Komplex”). Valószínűleg a Felső-Duna vidékén is volt egy kialakulási centrum, amelyből később levélhegyes iparok lettek (Altmühl-Gruppe). Ennek áthatását véljük felfedezni később(?) az eléggé bizonytalan korú, dunántúli „szeletien”-ben.

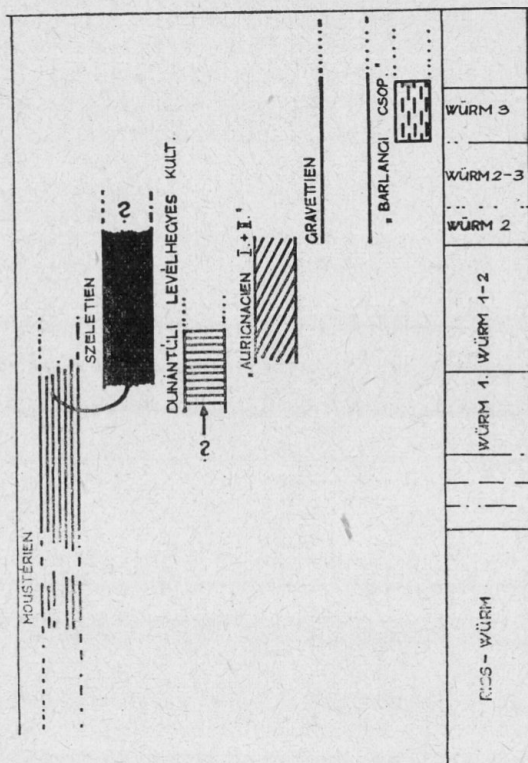
A bükki moustérien mindenestre az említett É-i zónához kapcsolódik fel; egyik helyen a szerszámok nyersanyaga is határozottan É-i, lengyel eredetű (Sólyomkúti sziklaüreg).

A dunántúli moustérien egyik állomása a tatai travertintelep, melynek kultúrrétege azonban löszben fekszik. Állatvilágában „meleg” mikrofauna és „hideg” makrofauna ismert. Az ellentmondást a hévforrások magyarázzák meg: a hely mikroklimája, biotópja és a de facto vadászat eredménye. A lelőhely datálása problematikus. C-14 vizsgálat szerint 33 600, egy másik, nem kultúrrétegből, hanem fűrészből nyert adat 50 000(!). Mi a löszréteget a régészeti anyaggal leginkább a W I löszével tudjuk azonosítani [6].

Az itt talált ipár a moustériennek egy sajátos, túlspecializálódott ága, mely csonkán lezárult, befejeződött. Egyes morfológiai, elsősorban a technikai jellegek a mikropontiniano felé utalnak, anélkül hogy a déli, itáliai kapcsolat bizonyítható lenne. Jellemző az egészen kis méretű kavicsok felhasználása, ugyanakkor ismét levallois technika, a kis méretű kaparófajták és szakóca-szerű eszközök, az erős bifacializálódás, — a szerszámok két lapon való, felületi megmunkálása, ami a későbbi kor levél alakú hegyeinek előzménye. A moustérien-szeletien genetikai összefüggését tekintve azonban tény, hogy ebből az iparból szeletien sohasem lett. A valószínűleg egész rövid élettartamú tatai telephez, — a nagy szilánkmennyiség alapján esetleg inkább műhely-telephez — kapcsolódik részben a Szelim-barlang legalsó rétegének anyaga (Altwurm—Brörup), a Kiskevélyi-bar-

lang néhány eszköze (?) és Süttő, Tokod telepnyomai. (Utóbbi leminggel, Asinus hydruntinussal, ami nálunk a W I biztos korhatárjelzője) [7].

Harmadik, legjobban megismert lelőhelyünk Érd: mészkőfennsíkon fekvő, zárt völgyfőkben kialakult, teljes egészében feltárt vadásztelep[7]. Alsó rétege a R/W fosszilis talajmaradványára települt, majd steril réteg után 1 m vastag, gazdag felső kultúrréteg következett. Ebben 5 egymást követő telepszint, „járó-

szint” különíthető el, hulladékhalmokkal, csonthalmokkal, tűzhelyekkel stb. Sokoldalú rétegtani, paleontológiai, antrakotómiai vizsgálat alapján a telep kora az „Altwürm” hosszú, bevezető fázisa (Amersfoort—Brörup); legfelső szintje a W I tetőzését nem érte el. A fauna- és flórafajlódás először adott képet a W I bevezető időszakáról, mely nálunk alig fogható meg. A felső kultúrréteg alsó szintje C-14 szerint 44 300 éves; az alsó kultúrréteg túlesik a mérhetőség határán, tehát az 50 000 éven.

A kőipar egy DK-európai charentien, helyi jellegekkel. Jellegetessége a közepes és nagyobb méretű kavicsok feldolgozása, gerezdelése, a gerezd alakú eszközök, elsősorban kaparók túlsúlya, a pontiniano-charentien típusok, néha feltűnő Quina jellegek stb. A technika pontiniano-szerű, a tipológiai összetétel pedig azonos a Ny-i charentienével. Kétoldali megmunkálás, pengeszerű eszköz nincsen; az anyag kifejezetten nem levallois kivitelű és régies. Lényegesebb, hogy

itt az iparban határozott fejlődés, módosulás állapítható meg, ami újabb vadfaj-tak vadászatával állt összefüggésben. Az ökológiai kép, az életforma megrajzo-lását a zárt és teljes hulladékhalmok, a nagytömegű állatmaradvány vizsgálata tette lehetővé. Megállapítható a vadászat specializálódása; az eddigi vad-gyűjtés után aktív jelleggel. A barlangi-medve túlsúlya mellett később határozott mellék-specializáció indult meg (jégkori vadlóra és gypjas orrszarvúra); a fau-nisztikai anyag régészeti szempontú analízise pedig a fajok arányáról, számáról, húsmennyiségéről, a feldolgozás módjáról, hústárolásról stb. adott egzakt képet[9].

A telep kapcsolatai világosan a DK-i Alpok és az ÉNy-jugoszláv terület felé vezetnek. Kultúrája a kavics-moustérienek körébe tartozik, amely tőlünk D-re eső zónán terjedt el s Érd ennek egy É-ra jutott állomása.

A moustérien kultúrának tehát mindhárom fő lelőhelye, településmódja, régészeti anyaga, karaktere más jellegű. Átfogóbban tekintve úgy látjuk, hogy Közép-Európában van egy levallois technikájú moustérien, melynek elterjedését fentebb már érintettük, — és egy másik, kavicsfeldolgozó moustérien (pontiniano technikával, charentien jellegekkel), amely az Alpoktól délre eső hosszú, „medi-terrán” zónán jelent meg. K felé áthatott az É-i jugoszláv területre. Érdekes lenne e két sávnak a tisztán zoológiai, ökológiai szempontú összevetése. Tovább vizsgálendő kérdés az is, hogy a K-alpi lelőhelyek nem ennek a kultúrának az átmeneti, ideiglenes táborhelyei-e, — egyébként mindig hegység-peremiek, alacsony területre nyíló völgyekben —, és esetleg távolabb az erdélyi iparok is, melyek a természeti-gazdasági körülmények megváltozásakor lettek „atipiku-sakká”, ti. amikor a hegyvidékbe érkeztek. Az Alpok belső területének leletei ebben a korban mindenesetre rezervátum jellegűek, retardáltak a fent említett két földrajzi zónák között (pl. a svájci magashegyi kvarcit-moustérien). Az előbbi elterjedési területhez tartozik Subalyuk, az utóbbi délihez Érd. Tata — valójában egy késői moustérien — speciális, oldalágon fejlődött, talán egyedi eset(?), bár technikájával, bifaciális eszközeivel inkább az előbbihez látszik kap-csolódni. A kronológiai sorrend tehát: Subalyuk alsó rétege — Érd — Subalyuk felső rétege és Tata.

További vizsgálata tot érdemelhet az, hogy miből, hogyan alakultak ki ezek a kavics-moustérienek, lényegében „epi-chopperiparok”, — hiszen Érdnek, Tatának is a kavicsfeldolgozás különféle módozatai a jellegzetességük. Szempontul talán annyit, hogy a paleolitikumban általánosan elfogadott fejlődési folyamat a mikro-litizálódás, az eszközök fokozatos kisebbé válása. Ez a jelenség még ugyanazon kultúra belső fejlődésében is észlelhető. A kis méretekre adaptált, később szinte szabványosult kavicsiparból tehát „makro-chopper ipar” aligha lett, még ha számolunk is a fejlődésben tapasztalható visszakapcsolások lehetőségével, eseten-ként (inkább a biológiában) tényével. Tehát csupán példaként: a túlspecializált tatai iparból makrolitikus, archaikus kavics-moustérien nem lett. Esetleg pár-huzamos fejlődés állt fenn, vagy az utóbbi újabb kulturális (etnikai?) behatás révén jött létre.

Itt kell visszatérnünk a bükki csoportnál válaszolatlanul hagyott második kérdésre: a moustérien-szeletien származási összefüggésére. Láttuk, hogy a dunántúli iprokat e kérdésben számításon kívül hagyhatjuk. Egyik iparban nincs hajlam levélhegy-szerű eszköz készítésére, a másiknak pedig az apró bifaci-ális szerszámaiból szeletai eszköz nem lett. A bükki moustérienben viszont olyan eszközök, mérhető jellegek tűnnek fel, amelyekből kialakult a helyi szeletien, s ugyanakkor a Szeleta alsó, sőt sokkal fiatalabb felső rétegében is kimutatottak a moustérien eszköztípusok. A bükki szeletiennek a helyi moustérienből való

származását tehát tényként fogadhatjuk el. — Érdekes kérdést vet fel ezzel kapcsolatban a Búdöspeszt-barlang anyaga, mely újabb vizsgálatok szerint szintén moustérien, éspedig a késői moustérien — korai szeletien közti átfejlődés típuspéldája, bizonyítéka. Újabb C-14 datálás szerint a Búdöspeszt kora 37 000 évnél idősebb(?), míg a korai szeletien régibb, 41 700 éves [10]. Az ellentmondás azonban nem változtatja meg a szeletien helyi kialakulása terén más oldalról bizonyított nézetünket. Az említett barlang anyagát mi egyébként régebben a Szeleta műhelyének tartottuk.

Felső-paleolitikum. — Míg a moustérien kérdései tisztázottak, ill. csak nagyobb koncepcióban, szélesebb közép-kelet-európai összefüggésben állítanak feladatot a kutatás elé, addig a *szeletien* problémái a mai napig sem oldódtak meg. Áll ez az elnevezésére éppúgy, mint kronológiai helyzetére. — Ezt a kultúrát egyelőre barlangi előfordulásának ismerjük. Dunántúli és bükki csoportjának azonban semmiféle származási, fejlődési kapcsolata nem volt egymással, — különböző eredetűek lehetnek. A bükki autochton fejlődésű.

A korai szeletien a Szeletában a W I—II interstadiálisban (kezdetén?) élt, faunája erdei klímára utal, bár a fenti C-14 dátum nálunk megfelelne a középső-paleolitikus lelőhelyekének is. Egy másik lelőhelye a Puskaporos-kőfülkében valószínűleg idősebb. — Az eszközök — s éppen a korai „atipikus” levélhegyek — a névadó helyen alig határozhatók meg, mivel görgettség, koptatottság következtében csak a közepük maradt meg. Ez áll az állítólagos csonteszközökre is, melyek természetes úton s mesterséges törésre rendszerint hasonló struktúrával hasadnak. A korai levélhegyek inkább ún. levél-kaparók. Változataikon kívül különféle kaparó-típusok, jelentős mennyiségben egyszerű, mikrolit, tompított aurignacien jellegű pengék s más eszközök ismertek (vésők, vakarók, melyek fiatalabb kultúrában otthonosak). — A felső kultúrréteg kora, felső határa — a fejlett szeletiennel — teljesen bizonytalan. Valószínűleg eléri a W II-t, de egyes tipomorfológiai jellegek miatt nem lepődnénk meg, ha fiatalabb lenne. Feltűnő itt a gravett-hegyek megjelenése. — A fejlett szeletien egészen speciális ipar, melynek fele jellegzetes, lapos, kitűnően megmunkált, patina nélküli levélhegyből áll s szerintünk ezektől minden más terület „szeletienje” eltér. Feltűnő azonban, hogy a Szeleta felső rétegének levélhegyeivel azonosak, nálunk is alig fordulnak másutt elő. Mellettük fiatal-paleolit típusok találhatók.

Ennek a kultúrának a fejlődése látszólag kontinuos; több lelőhellyel együtt zárt csoportot alkot a Bükk K-i részén.

A másik, dunántúli kultúra anyaga elsősorban a Jankovich-barlangból ismert. Datálása bizonytalan. (W I—II vagy idősebb?). Iparára jellemzőek a plankonvex levélhegyek, levél-kaparók, inkább szakócákra visszaemlékeztető bifaciális eszközök. (Félkészek vagy inkább középső-paleolit jellegűek?) Mellettük vegyes eszközkészlet található; a csont- és kőszerszámok összetartozása kérdéses. A régészeti anyag összefüggései — a Ny-szlovákiai leleteken kívül — Ny felé vezetnek (Mauern, Ranis, Ofnet stb. — átfogóbban a moustériennél említett komplexumok). Mindenesetre, mivel a dunántúli iparnak a névadó Szeletával és körével kapcsolata nincsen, a „szeletien” elnevezés erre formális, de aligha érvényes.

További vizsgálatok és újabb lelőhelyek előkerülése előtt is felvetődik a kérdés: 1. Ez az ipar nem inkább egy levélhegyes középső-paleolitikum-e, mely a nyugatiakhoz, pl. a délnémet területéhez képest korban talán „megkészt” (ezek szerint egy nagyobb és hosszabb fejlődésmenetű levélhegy-kultúra csoportja része lenne). 2. Ez a kultúra valóban csak barlangi településű, s az igazi táborai

nem szabad ég alatt voltak-e? Egyre kevésbé hisszük, hogy az ősember egy interstadiális (de akár stadiális!) viszonyai közt kizárólag barlangi életet folytatott. A barlangokban talán mindig csak az alkalmi, ismétlődő vadásztanyákat kapjuk meg. Erre utalhat az eszközök mennyisége, szemben a nyíltszíni táborokéval, s az is, hogy a dunántúli lelőhelyeken csak feldolgozó szerszámok vannak, s fegyver nincsen.

Ebbe a csoportba tartozik a nyíltszíni területen fekvő Lovas: dolomitüregekben levő földfesték-bánya, mintegy száz, a kitermeléshez használt csont- és agancs-eszközzel (Megaloceros, Alces). Kora a WI—II interstadiális eleje [11]. A jankovichiakhoz hasonló levélhegyek ismertek a Kiskevélyi-, Szelim-, Bivak-barlangból, a csákvári és a pilisszántói II. kőfülkéből; hasonló, de nyíltszíni anyag Hontról, határozott mousteroide elemekkel.

Mint látható, a középső- és felső-paleolitikum közt nincs éles határ, — s ennek megvonása tisztán elméleti kérdéseket vetne fel. A kultúrák széttagolódása, csoportok, körök kialakulása Európa-szerte a középső-paleolitikumban indult meg, majd mikor ezek ismeretei beérték, a specializációval hirtelen sokáigúvá vált ezek továbbfejlődése, és a nagyobb kultúrkörök helyén mozaikszerű etnikumok jelentek meg. A korbelti határ tehát területenként más és más, s éppen a würm I-től kezdve vagy az akörüli időben kell számolnunk korai előre-alkalmazkodással, lokális előrefutással és késői, derivát továbbélésekkel.

Legegyszerűbb összefoglalnunk a hazai *aurignacien*, mely a Bükkben lényegében két helyen fordul elő. A WI—II interstadiálisban élt, párhuzamosan a szeletienel; a fejlett szeletien szerintünk talán túlélte. A kultúra kutatása, problematikája jelenleg lezártnak tekintendő. Egy erdőkedvelő kultúra, melyre általánosan jellemző, hogy ritkák a nyíltszíni telepei; egyik csoportjára pedig a középhegységi terület jellemző.

Legjelentősebb lelőhelye az Istállóskői-barlang, két, különböző iparú réteggel (*aurignacien I* és *aurignacien II* ill. *olschewien*). Az alsó réteg még hűvös, a felső már enyhe klíma alatt keletkezett. A sztyep-állatok itt természetesen hiányoznak, — jellemző a barlangi medve és az *Alces*. A felső réteg C-14 szerint 30 900 éves [12]. Az *aurignacien I* régészeti anyagának 70%-a csonteszköz, köztük hasított bázisú hegyek és egészen kis méretű nyílhegyek. A kőszerszámok közt alig néhány emlékeztet a nyugat-európaiakra. A felső rétegben a csont- és kőeszközök aránya majdnem fordított, de a mintegy 20 féle típus közt is feltűnőek a nagyméretű, ún. *Olschewa*-hegyek, dárdaacsúcsok. — A két kultúra eredetére nézve több, jól megalapozott feltevés van. Az első DK felől érkezett hozzánk (v. ö.: bulgáriai lelőhelyek). Ugyanakkor valószínűleg a DK-i Alpok területén kialakult egy másik csonteszközös kultúra-csoport, az *olschewien* (közép-európai *aurignacien II.*), mely É—ÉK felé sugárzott s több áttételen keresztül jutott ide. [13] Egyébként ez az utóbbi egyes nézetek szerint abból a moustérienből alakult ki, melyet a középső-paleolitikumnál hagytunk el, mint valószínűleg a déli zónához kapcsolódó, alpi-hegységperemi, átmeneti táborhelyeket.

Aurignacien II. anyagot ismerünk még a Peskő-barlangból és a Hermann-barlangból, — megjelenési területe tehát ismét lokális, szűk, inkább a Bükk Ny-i része.

A WI-től a posztglaciálisig a magyar medencében a nyíltszíni településű *gravettien* terjedt el. Mivel a kultúra élettartama hosszú, az egyes lelőhelyek kora, régészeti anyaga is elég változatos. Alsó korhatára nagy vonalakban a WI, felső korhatára a módosulások, a jégkor utáni továbbélés miatt bizonytalan.

E táj határok között azonban a tipikus lősztelepek kora a W II-re és W III-ra szűkíthető. [14]

Ennek a műveltségnek, népességnek nincs genetikus kapcsolata a régibb, helyi kultúrákkal, — gazdálkodásában, életformájában, régészeti anyagában is új korszakot jelent területünkön, s elterjedésével tulajdonképpen történeti változás indult meg. Idősebb telepei a medence É-i részén helyezkednek el (Ipoly völgye), majd Ny-on Pilismarót, más Duna menti lelőhelyek, — K-en Bodrogkeresztúr (C-14: 28 700) és Arka (alsó rétege: 17 050, felső: 13 230), melyek, úgy látszik, a K-szlovákiai csoporttal képeznek egységet. Anyagukra a pengék, vakarópengék, árvésők jellemzőek; Ny-on néha egy-egy nyeles hegy [15]. A medence délibb, belső részén egy másik csoport állapítható meg; korát tekintve nagyjából egyidős az előbbiekkal. Jellegzetes telepe Ságvár, ahol lakóépítmények kerültek elő (alsó réteg: 18 900, felső: 17 760). Eszközei pengék, mikrogravettek, rövid vakarópengék, ékek, — Ságváron „kommadóbot”, agancskapák ismertek. Erre a csoportra általánosan jellemző, hogy a felhasznált kőzet, a megmunkálás gyengébb, kisebb a szerszámok mérete. (Síksági, dombvidéki, nyersanyagszegény területek.) A kultúra kapcsolatai a K-európai síkságra vezetnek. Ide tartozik Zalaegerszeg, Dunaföldvár, Szeged, Madaras stb., valamint a Bácskában levő telepnyomok [16]. Ezek feltehetően időszakos, esetleg téli szálláshelyek voltak. A két csoportnak egyébként a vadászati specializációja is különböző. Egyikre inkább a rén, másokra a mammut (és valószínűleg apróbb emlősök) jellemző. A peremvidékeken ezt a ló (Dunakanyar vidéke) ill. az Alces egészítette ki. (ÉK-i terület.) Jellegzetes a folyómenti település, ami szintén a vadászattal függ össze [17].

A gravettien eredetileg a közép- és dél-orosz területen alakult ki, de a mi telepeink kapcsolatának iránya nem egységes. Az É-dunántúliak a Ny-szlovákiai folyóvölgyekkel mutatnak kapcsolatot, — de ugyanakkor az alsó-ausztriai táborokkal is —, míg az ÉK-en fekvők a K-szlovákiaiakkal. A másik, belterületi csoporttal kapcsolatban korábban talán erősen hangsúlyozottak voltak a K-i analógiák, összefüggések, ezt azonban áttételekkel, időszakos áramlásszerűen kell értelmeznünk. Az ország Ny-i és D-i részén levő táborok egy periodikus vándorlás, gazdálkodás-diktálta belső migráció állomásai voltak (rénvadászat) — s ez a téli-nyári helyváltoztatás az alsó-ausztriai, morva területen is jól megfigyelhető. Ságvár elég közvetlen kapcsolatai pl. az alsó-ausztriai lelőhelyekkel mutathatók ki, s felvetődik a kérdés, hogy nem egy már onnét visszavándorló etnikum települése volt-e. Ennek, valamint más, a gravettiennel kapcsolatos problémának megoldását újabb lelőhelyek előkerülésétől várhatjuk. Hazánk földtani, rétegtani viszonyait tekintve egyébként erre van a legtöbb esélyünk.

Végül a gravettiennel kapcsolatban kell megemlítenünk a W III tetőzése idején élő barlangi „mikrogravett-csoportot” vagy „barlangi gravettient” a Dunántúl ÉK-i szögletében. Vitatható kérdés, hogy ez önálló, külön csoport volt-e. Néhány barlang legfelső würmi rétegeiben kizárólag kis mikrogravettek és tompított pengék kerülnek elő. Ez a speciális — vagy inkább erősen egyoldalú eszközkészlet felveti azt a lehetőséget, hogy ezek a lelőhelyek nyíltzíni telepekkel álltak kapcsolatban. Néha a vadászott állatfajok homogenitása is erre utal: a rénszarvas, melyet a környező alacsony dombvidékről hurcoltak be.

A nyíltzíni előfordulású gravettien fejlődése tovább vezet a jégkor utáni kultúrák, az epipaleolitikum, mezolitikum felé; ez a korszak azonban egyelőre feltűnően szegényes leletekben.

Mielőtt a paleolitikumnak ezt a csak fő vonalakkal vázolt összefoglalását

lezárnánk, két olyan jelenséget említénénk meg, amely a negyedkorral foglalkozó rokontudományok számára érdemelhet figyelmet. Egyik az egzakt kormeghatározás kérdése, — másik a természeti, életföldrajzi környezet és a paleolit kultúrák összefüggése.

A leletek korát elsősorban a rétegtani, zoológiai, botanikai és más, már klasszikusnak tekintendő természettudományi módszerek határozzák meg. A régészeti tipológia relatív módon ma is támpontokat ad ehhez, mivel az eszközök, emberi produktumok lévén, variábilisabbak, gyorsabban módosulnak-alakulnak, mint egy-egy terület növény- és állatvilága. Néha azonban ez alól is vannak kivételek. Az abszolút datálás érdekében ezért, de más okoknál fogva is, az utóbbi két évtizedben egyre inkább a radiokarbon vizsgálatok léptek előtérbe s egyes kutatókban lassan kialakult az abszolút dátumoknak — mondhatnánk — abszolút hite. Ez a tendencia ma Európa-szerte csökken.

Magyarországon paleolit lelőhelyről eddig 18 radiokarbon eredmény ismert. Az idősebb dátumoknál összevetve a többi rétegtani eredményekkel — a magyar medencében egyrészt bizonyos mértékű „rövidülést” tapasztalunk, másrészt a C-14 adatok nem egyeznek a máshol nem régészeti, hanem kultúrmaradványtól mentes geológiai feltárásokból nyert eredményekkel. Mindkettőnek többféle oka lehet. Ma úgy látjuk, hogy a C-14 mérések kb. 30 000 évig adnak megbízható kormeghatározást és hajlunk arra, hogy azon túl inkább relatíve abszolút értékűeknek tekintsük őket. Természetesen nem minden esetben, s ezzel csupán a kérdésre kívántuk felhívni a figyelmet.

Magyarországon — a fontosabb nyomokat is belcértve — jelenleg mintegy 100 paleolit lelőhely ismert. Régészeti anyagukat és a környező közép-kelet-európai területet is áttekintve megállapíthatók a következők: 1. A Közép-Dunamedence paleolitikuma szinte minden kultúra és korszak idején eltért az általános közép-kelet-európai jellegűtől, mindig bizonyos fokig speciális vagy fációszerű volt. 2. Annak ellenére, hogy a terület kicsi és zárt földrajzi egységet alkot, a kultúrák elterjedése, karaktere egyik korszakban sem volt egységes. A lelőhelyek, kultúrák elhelyezkedése alapján két régió állapítható meg: a Dunántúl és részben még a Duna—Tisza köze és az ország ÉK-i része. Ugyanakkor horizontálisan is mutatkoznak bizonyos zonális eltérések. Egyik ismét a Dunántúl mérsékelt-humidus, legfeljebb a glaciális tetőzések idején száraz-sztyep területe, másik az ÉK-i hegyvidék hideg-nedves területe, gyakori tundrajelenségekkel, ill. a Tiszántúl részben mocsaras, lakhatatlan része. Ez a tagolódás eléggé egyezik a magyarországi lösz-elterjedéssel. Mivel a paleolit kultúrák, a kis etnikumok életformája, elterjedése elsősorban a természeti környezet függvénye, érdemes lenne ezeket a régiókat összevetni az egyes éghajlati, ökológiai régiókkal, az üledékképződéssel, talajformációkkal, a csapadékmegoszlással és a pleisztocén kori flóra- és faunaterületekkel. Az eredménytől természetesen egyezéseket várnánk, a komplex, sokoldalú feladat pedig egybeesne kutatásunk máig kialakult módszerével.

IRODALOM — BIBLIOGRAPHIE

1. KRETZOI, M.—VÉRTES, L. (1965): Upper Biharian (Intermindel) Pebbleindustry occupation Site in Western Hungary. — *Current Anthropology*. 6. 1. — Ua. (1964): *Acta Geologica*. 8. 1—4.
2. VÉRTES, L. (1968): Rates of Evolution in Palaeolithic Technology. — *Acta Arch. Hung.* 20.
3. THOMA A. (1967): Az előember nyakszirtcsontja a vértesszőlősi őstelepről. — *MTA Biol. Oszt. Közl.* 10.

4. KADIC, O. et al. (1940): *Geologica Hungarica*, Ser. Pal. 14.
5. STIEBER, J. (1968) in: *La station paléolithique moyen d'Érd-Hongrie*. Budapest.
6. VÉRTES, L. et al. (1964): Tata. Eine mittelpaläolithische Travertin-Siedlung in Ungarn. — *Arch. Hung.* 43. — KRETZOI, M., VÉRTES, L. (1965): The Role of Vertebrata Fauna and Palaeolithic Industries of Hungary. — *Acta Geologica Hung.* 9.
7. KRETZOI, M.—VÉRTES, L. (1965): i. m.
8. GÁBORI-CsÁNK, V. (1968): *La station du paléolithique moyen d'Érd—Hongrie*. — Budapest. 1968.
9. Uo.
10. KRETZOI, M.—VÉRTES, L. (1965): i. m. — VÉRTES, L. (1965): Az őskőkor és az átmeneti kőkor emlékei Magyarországon. — Budapest.
11. MÉSZÁROS, Gy.—VÉRTES, L. (1955): A Paint Mine from the Early Upper Palaeolithic age near Lovas. — *Acta Arch. Hung.* 5.
12. VÉRTES, L. et al. (1955): Die Höhle von Istállóskő. — *Acta Arch. Hung.* 5.
13. VÉRTES, L. (1965): Az őskőkor és az átmeneti kőkor...
14. GÁBORI, M.—GÁBORI, V. (1957): Les stations de loess paléolithiques en Hongrie. — *Acta Arch. Hung.* 8. — GÁBORI, M. (1960): Der heutige Stand der Paläolithforschung in Ungarn. — *Arch. Austriaca.* 27. — Ua. (1964): Beiträge zum Paläolithikum des Donaukniegebietes. — *Acta Arch. Hung.* 16. — Ua. (1964): A késői paleolitikum Magyarországon. — *Régészeti Tanulmányok.* 3. — VÉRTES, L. (1962): Ausgrabungen der altsteinzeitlichen Siedlung von Arka, 1960—61. — *Acta Arch. Hung.* 13.
15. GÁBORI, M. (1964): i. m.
16. GÁBORI, M.—GÁBORI, V. (1958): Der erste paläolithische Hausgrundriss in Ungarn. — *Acta Arch. Hung.* 9. — GÁBORI, M. (1964): Der zweite paläolithische Hausgrundriss von Ságvár. — *Acta Arch. Hung.* 17. — GÁBORI, M. (1964): A késői paleolitikum Magyarországon.
17. GÁBORI, M. (1964): i. m. — *Acta Arch. Hung.* 16. — Ua. (1969): Paläolithische Schnecken-Depots von Szob. — *Acta Arch. Hung.* 21.

TABLEAU RÉCAPITULATIF DU PALÉOLITHIQUE DE HONGRIE

Dr. M. Gábori

Résumé

Cet exposé d'ensemble du Paléolithique de Hongrie est destiné par l'auteur en premier lieu à ceux qui font des recherches dans le domaine des disciplines connexes, relatives au Quaternaire. Comme les civilisations et le gisements de cette époque ont été étudiés sous divers aspects et publiés de manière détaillée, on présentera ici plutôt l'état présent des recherches, les problèmes restés en suspens et les objectifs possibles des recherches futures. L'auteur examine l'évolution des méthodes et les tendances nouvelles des recherches. De ce point de vue, il constate que le résultat le plus important de la dernière dizaine d'années est que les recherches paléolithiques se sont élevées au rang d'une discipline complexe, étroitement coordonnée avec les sciences naturelles, et le fait que, parallèlement, les investigations archéologiques elles-mêmes ont adopté les méthodes exactes.

Paléolithique inférieur. Quelques vestiges incertains mis à part, le premier gisement particulièrement important est la station de Vértesszőllős, datée à l'Intermindel, où on a mis au jour plusieurs couches archéologiques renfermant une faune abondante. Le matériel archéologique a été daté par des analyses stratigraphiques et paléontologiques. L'industrie à micro-choppers qu'il renferme, en quelques sorte «prépaléolithique», soulève des problèmes d'une portée générale en ce qui concerne la fonction des outils, ou le problème des critères mêmes de la notion d'outil, et la question également intéressante de savoir si cette industrie pouvait être le point de départ d'industries à «épichoppers» beaucoup plus récentes, d'un Moustérien à base de galets. La trouvaille anthropologique a été publiée (*Homo sapiens palaeohungaricus* Thoma), mais la station elle-même n'est connu jusqu'ici que par des rapports préliminaires. Ainsi, nous devons attendre les résultats des recherches jusqu'à la parution d'une monographie complète et détaillée.

Paléolithique moyen. Une station importante de cette période a été découverte dans la grotte Subalyuk située dans la montagne Bükk (dans le Nord-est de la Hongrie) La couche archéologique inférieure peut être située dans l'interglaciaire R/W ou peut-être dans la période tempérée de l'AltWürm, tandis que la couche supérieure vers le maximum du W.1. — Son industrie offre le plus de ressemblance au Moustérien typique d'Europe Centrale. Elle se caractérise par la tech-

nique Levallois, les racloirs et les types de pointes moustériennes allongées. Dans la couche supérieure, la proportion des racloirs est élevée, mais on y trouve aussi un assez grand nombre de types du Paléolithique récent aussi. Dès dans la couche inférieure, mais surtout dans la supérieure, apparaissent les bifaces, ces antécédents du Solutrén. — Appartiennent encore à ce groupe quelques autres gisements dans la montagne Bükk, dispersés sur un territoire relativement peu étendu.

Cette industrie est apparue sous une forme développée, ses antécédents locaux sont encore inconnus: on se pose donc la question de son origine. Une autre question se rapporte à la relation de filiation entre le Moustérien et le Solutrén. Nous sommes de l'avis qu'une industrie de ce caractère s'est répandue dans la zone qui s'étend au nord du Bassin Hongrois; elle pouvait avoir un rapport génétique avec Moustérien («à coups de poing», plus ancien et de tradition acheuléenne, qui existait dans la partie occidentale de l'Europe Centrale, qui s'est transformée en industries également à bifaces et plus tard à pointe foliacées («Faustkeil + Blattschaber Komplex» et «Altmühl-Gruppe»). Le Szeletien de la Transdanubie est probablement dû à la pénétration de ces dernières en Hongrie.

Une deuxième station importante du Paléolithique moyen de Hongrie se trouve à Tata (dans la partie occidentale du pays). Conserve dans le travertin de Tata, la couche archéologique de cette station gisait sur le loess. Sa faune se composait d'une microfaune chaude et d'une macrofaune froide, fait qui s'explique par la proximité de sources thermales. (Le microclimat de l'endroit ne correspondait pas au butin de chasse.) La datation de la station au radiocarbonate est incertaine; elle donne, pour la couche archéologique, 33.600 ans et 50.000 ans pour un autre échantillon prélevé à des charbons trouvés en dehors de la couche, mais du même âge que celle-ci. De notre avis, la couche archéologique peut être rattachée avec la plus grande probabilité au loess du W.1. — Cette industrie est une forme spécifique et surspécialisée du Moustérien, un rameau latéral tronqué de l'évolution. Elle se caractérise par l'emploi de galets de toutes petites dimensions, par divers types de racloirs, une forte tendance à la domination des bifaces, par de tout petits outils ressemblant à des «coups de poing». L'utilisation de galets rappelle un Pontinien qui aurait un caractère Levallois (?). On peut encore rattacher à Tata quelques vestiges de stations qui ont livré des os de lemning et de l'*Asinus hydruntinus* (Wurm 1).

Une troisième station importante est Érd (à l'ouest du Danube); elle s'est formée dans deux fonds de vallons fermés, situés sur un plateau de calcaire. Sa couche inférieure reposait sur le sol fossile du R/W. Son épaisse couche supérieure se divisait en cinq horizons superposés qui renfermaient des foyers et des amas de déchets osseux. L'âge de cette station peut être situé dans la longue période initiale du Wurm (Amersfoort—Brörup); son horizon supérieur n'atteignait pas le maximum du W.1. Les analyses au C—14 attribuent à l'horizon inférieur de la couche archéologique supérieure 44.300 ans. — L'industrie est un Charentien de l'Europe sud-orientale. Elle se caractérise par l'utilisation de galets de taille moyenne et grande qu'on débitait en tranches pour en faire des outils en forme de tranche, surtout des racloirs, quelques fois des types Quina. La technique est analogue à celle du Pontinien; la composition typologique est identique à celle du Charentien; cette industrie est archaïque et on peut y constater une évolution locale et intérieure. La forme de vie de l'homme de la station, la chasse, le dépeçage et la préparation du gibier pouvaient être reconstitués grâce à une analyse archéologique d'une grande quantité de restes faunistiques que le gisement a livrés en accumulations compactes et fermées. (Station spécialisée sur la chasse à l'ours des cavernes, loins des cavernes, mode actif de la chasse, dépôts de viande, etc.) — Les relations d'affinité de cette station nous mènent vers les Alpes du sud-est et le nord de la Yougoslavie, donc vers une autre zone «méditerranéenne» où sont apparus des Moustériens sur galets. L'auteur signale les problèmes écologiques qui se posent à propos de ces zones de diffusion.

Pour en revenir à la question du rapport du Moustérien et du Szeletien, on peut établir que le Szeletien des monts Bükk est de formation autochtone et s'est développé du Moustérien local (toutefois, l'époque de transition soulève quelques problèmes chronologiques), — par contre la Moustérien de l'Ouest de la Hongrie ne s'est pas transformé en Szeletien, encore que le nombre des bifaces ait atteint un niveau suffisamment élevé.

Paléolithique supérieur. Le Szeletien de Hongrie — que nous connaissons actuellement comme une industrie de cavernes, — est toujours un problème compliqué de la préhistoire d'Europe Centrale. De toute façon, le groupe transdanubien (Hongrie occidentale) et celui de la montagne Bükk (dans le nord-est du pays) n'avaient aucune relation entre eux est sont d'origine différente.

Le Szeletien ancien vivait dans la grotte Szeleta pendant l'interstade W. 1/2 (au début de cette période?); toutefois, sa date au C—14, 41.700 ans, pourrait être aussi bien celle du Moustérien de Hongrie. Parmi les outils, les pointes foliacées anciennes ne peuvent guère être définies car ce n'est que leur partie médiane qui s'est conservée à cause de l'usure. Ce sont plutôt des racloirs foliacés que des pointes. Elles sont accompagnées d'une forte proportion de types d'outils du

Paléolithique supérieur. — L'âge, la date *ante quem* de la couche supérieure est incertaine. Elle atteint probablement le W.2. (pointes de La Gravette!), mais il ne serait pas étonnant, à cause de certaines caractéristiques typologiques, si elle s'avérait être plus récente. Il s'agit là d'une industrie toute spéciale dont la moitié se compose de pointes foliacées minces, délicatement travaillées et sans patine, qui diffèrent, selon notre avis, des pointes szeletiennes de toute autre région. Elles étaient accompagnées de types paléolithiques plus récents. — On rattache encore à ce groupe plusieurs gisements sous grottes dans la partie orientale de la montagne Bükk.

C'est par le gisement de la grotte Jankovich que le Szeletien de la Hongrie occidentale est le mieux connu. Sa datation est incertaine: il est du W.1/2 ou de la période antérieure (?). Dans ce gisement, les outils caractéristiques sont les pointes foliacées et les bifaces rappelant les «coups de poing», mais qui présentent les caractéristiques plutôt du Paléolithique moyen. Les rapports de cette industrie avec d'autres stations se découvrent dans la partie occidentale de l'Europe Centrale (dans la région du cours supérieur du Danube, dans le sud de l'Allemagne). De nouvelles recherches devront résoudre la question de savoir si cette industrie est plutôt un Paléolithique moyen à pointes foliacées qui se serait chronologiquement «attardé» par rapport à ceux d'Europe Occidentale, et d'autre part la question si cette civilisation ne vivait que dans des grottes ou bien, au contraire, ces campements proprement dits étaient en plein air. — C'est à ce groupe qu'appartiennent encore quelques gisements de la Hongrie occidentale, entre autres la mine de terre colorante de Lovas qui a livré une centaine d'instruments en os et en bois de cervidés. Elle se date du début du W.1/2.

L'Aurignacien est représenté par deux stations importantes des monts Bükk. Les problèmes qu'elles posaient peuvent être considérés comme résolus. Dans la grotte d'Istállóskő, il y avait deux industries différentes, un Aurignacien I d'Europe centrale et un Aurignacien II ou Olschewien. Dans le premier, la proportion des instruments d'os est de 70% (pointes à base fendue), dans le second, la proportion des instruments de pierre et d'os est presque inverse. Tous les deux vivaient dans le W.1/2, donc en partie parallèlement au Szeletien. Nous connaissons encore un Aurignacien II dans la grotte Peskő, — toutes les deux grottes sont situées dans la partie occidentale de la montagne Bükk. Quant à l'origine de ces civilisations, il en existe plusieurs explications bien fondées. La première a pénétré du sud-est, tandis que la seconde s'est formée dans les Alpes du sud-est (Olschewien).

A partir du W.2 jusqu'à la fin de la période glaciaire, s'est le Gravettien qui se répandit dans le Bassin Hongrois. Cette civilisation n'est pas en rapport, chez nous, avec les civilisations plus anciennes, et son industrie et son mode de vie sont nouveaux dans cette région. Ses stations les plus anciennes se trouvent sur le bord du bassin (la vallée du fleuve Ipoly), puis, à l'ouest, on trouve Pilismarót et autres stations sur la rive du Danube, — à l'est, il y a les gisements de Bodrogheresztur et d'Arka qui sont probablement en rapport avec le groupe gravettien de la Slovaquie orientale. Plus avant vers l'intérieur et vers le sud du bassin, on peut constater un autre groupe de cette civilisation. Il est à peu près contemporain des précédents. Ságvár (au sud du lac Balaton) est une station caractéristique où l'on a mis au jour des traces d'habitations construites. Nous rattachons à cette station quelques gisements dans la Transdanubie et entre le Danube et la Tisza. — L'industrie du premier groupe se caractérise par des lames, des grattoirs sur lame, des burins et parfois une pointe à cran atypique; les outils caractéristiques du deuxième groupe sont les microgravettes, des grattoirs, des grattoirs courts, des coins et des instruments en bois de cervidés. De même que l'outillage, la spécialisation de la chasse des deux groupes est différente. — C'est à ce Gravettien de plein air que se rattache un «groupe microgravettien» ou «Gravettien des cavernes» dans le Nord-Est de la Transdanubie, dans la montagne située à l'ouest la grande courbe du Danube. Dans cette région vivait, au maximum du W.3, une intéressante industrie qui se composait exclusivement de microgravettes et de lames émoussées. L'outillage était ou bien spécialisé ou bien simplement incomplet dans ce sens que ces grottes n'étaient que des camps de chasse provisoires alors que les campements durables étaient situés dans les plaines environnantes.

Le Gravettien de plein air survivait dans la période postglaciaire; toutefois, l'Épipaléolithique et le Mézolithique, également à base gravettienne, sont plutôt pauvrement représentés en Hongrie.

Pour finir, l'auteur appelle l'attention des spécialistes des disciplines apparentées du Quaternaire sur deux phénomènes. 1. Les datations au C-14, indiquent des périodes plus récentes, dans le Bassin Hongrois, que les analyses stratigraphiques, paléontologiques, paléofloristiques, etc. De même, elles ne s'accordent pas avec les résultats obtenus dans d'autres régions par les investigations non archéologiques, mais géologiques non plus. Ces deux sortes de divergences peuvent avoir plusieurs raisons. Il semble qu'en Hongrie les dates obtenues au radiocarbone ne sont pas sûres, sauf quelques exceptions, que jusqu'environ 30.000, et pour les gisements plus anciens cette sûreté est plutôt relative. — 2. Malgré l'étendue limitée et l'unité géographique fermée du Bassin Hongrois, la diffusion et le caractère des civilisations n'y étaient pas homogènes dans

aucune des périodes du Paléolithique. On peut y observer deux régions: d'une part, la Transdanubie (la Hongrie occidentale) et la plaine entre le Danube et la Tisza, et d'autre part le Nord-est du pays. Le climat de la Transdanubie était tempéré et humide, tout au plus les phases de glaciation y faisaient développer les steppes arides; par contre, les parties du Nord-est étaient froides et humides avec de fréquentes phénomènes de toundra; cette région se complète par le territoire en partie marécageux pendant le Pléistocène, qui s'étend à l'est de la Tisza. Comme les civilisations paléolithiques et le mode de vie des petites ethnies qui les portaient, était en une étroite liaison avec le milieu naturel, il serait instructif de comparer les susdites régions archéologiques avec les différentes régions climatiques et écologiques, avec la formation des dépôts, la répartition des condensations atmosphériques, les sols, les régions floristiques et faunistiques du Pléistocène.

A Magyar Földrajzi Társaság kiadásában megjelent művekből kaphatók a következő kiadványok:

Földrajzi Közlemények 1888. XVI. köt.—1947. LXXXV. kötetig:

teljes kötet 20,— Ft

egyes füzet 5,— Ft

1953. Új f. I.—1963. Új f. X.-ig:

teljes kötet 32,— Ft

egyes füzet 10,— Ft

Abrégé du Bulletin de la Société Hongroise de Géographie

1888. XVI.—1908. XXXVI., számonként 5—10,— Ft

Bulletin de la Société Hongroise de Géographie. Intern. éd.

1909. XXVII.—1913. XLI.-ig, számonként 5—10,— Ft

1937. LXV.—1943. LXXI.-ig, számonként. 5—10,— Ft

A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei.

Kiadja a Magyar Földrajzi Társaság Balaton-Bizottsága.

A teljes műből hiányzik 7 kötet, a meglevő 25 kötet ára fűzve ... 1950,— Ft

Havas Rezső: Emlékezés a Magyar Földrajzi Társaság 50 éves múltjára.

Bp. 1922. 10,— Ft

Németh József: A szerbek anthropogeografiai tanulmányai a Balkánon.

Bp. 1917. 10,— Ft